

Η ΜΕΛΕΤΗ

Χτυπώντας εκεί πο

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

«Σύγχρονη Έλληνική Αρχιτεκτονική»

Άνθρωπος + Χώρος

Αθήνα 1979, 200 σ. Εικ.

Η ελληνική αρχιτεκτονική είναι σαν τις γερασμένες εκείνες ηθοποιούς που δεν το δίνουν ποτέ κάτω, αλλά επιμένουν να παίζουν τους ίδιους πάντα ρόλους. Με παρόμοιο τρόπο, η ελληνική αρχιτεκτονική έχει αποκτήσει μυθικές διαστάσεις ανάμεσα στους ίδιους τους αρχιτέκτονες. Στην πράξη, η λέξη «αρχιτέκτονας» δεν λέει και πολλά πράγματα στα περισσότερα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας, και εκεί που κάτι λέει, το λέει στραβά χάρη στον διαστρεβλωτικό βενετισμό και τον σκόπιμα καλλιεργημένο μύθο του αρχιτέκτονα - καλλιτέχνη.

Η αρχιτεκτονική εξ αρχής συμβάλλει πιστά με την ιστορική εξέλιξη της κοινωνίας, εξυπηρετώντας πάντα τις ανάγκες κάθε εποχής — φτάνει αυτές οι ανάγκες να εκφράζονται από την ομάδα που είχε την εξουσία στα χέρια της. Οι Πυραμίδες, η Ακρόπολη, η Αγία Σοφία, οι Βερσαλλίες, οι βιομηχανικές πολιτείες του 19ου αιώνα ήταν έκφραση μίας ορισμένης κοινωνικής οργάνωσης, και οι αρχιτέκτονες ήταν πάντα τα όργανα ανάδειξης ή προώθησης των σχέσεων που επικρατούσαν στα πλαίσια κάθε μίας τέτοιας κοινωνικής οργάνωσης. «Αν θέλαμε κάπως να γενικεύσουμε, η διαπίστωση της ύπαρξης μίας στενής σχέσης ανάμεσα στην κοινωνία και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις είναι μία κοινός τόπος» λίγοι όμως τη διερεύνησαν σε βάθος. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα έχουν παρουσιαστεί αξιόλογες «κριτικές του χώρου» που περισσότερο είναι «κοινωνικές κριτικές» παρά «αρχιτεκτονικές», με τη στενή έννοια του όρου. Όπως μάλιστα δείχνουν τα πράγματα, θα συνεχίσουν οι αντίστοιχες αναζητήσεις. Με μόνη διαφορά ότι όσοι ασχολούνται με το θέμα γρήγορα συναντούν δυσκολίες να εντοπίσουν τις ακριβείς συνιστώσες του. «Ως ένα σημείο φτάνει η ανώριμη έκφραση που δίδεται στις κοινωνικές παραμέτρους οι οποίες μοιραία παρουν αζονται σε υποτυπώδη μορφή, μία και λείπει η σχετική μεθοδική καλλιέργεια από τους μελετητές. Μία δεύτερη αιτία είναι η έρωτοτροπία με ξένα πρότυπα, που τα ελληνικά πράγματα φορούνται χωρίς πολλή προσοχή στα ασυμπτωτικά σημεία.

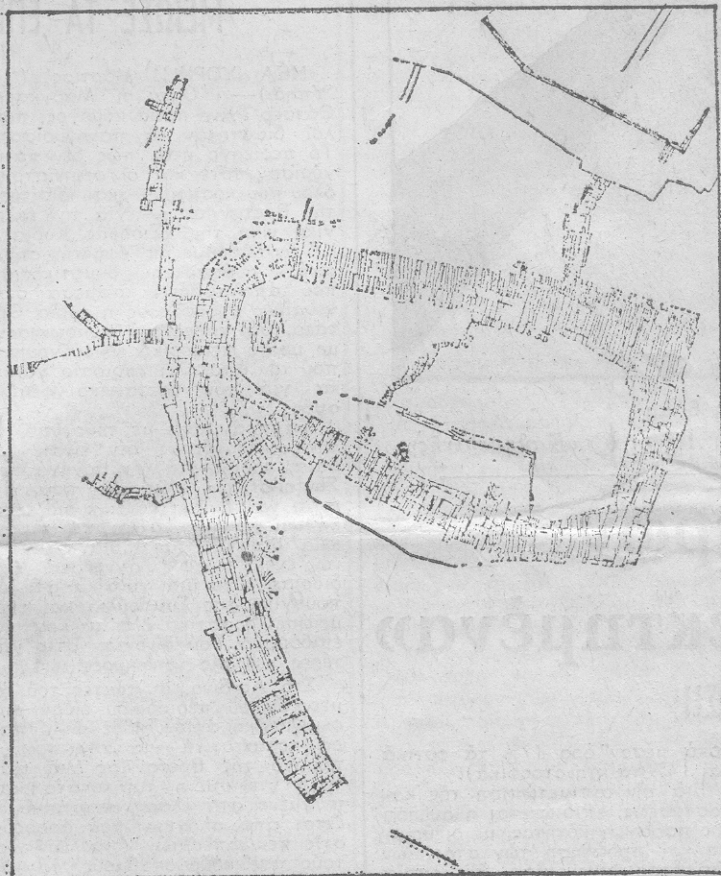
Σήμερα διαπιστώνεται εδώ ένα αυξημένο ενδιαφέρον για την αρχιτεκτονική. Όπωςδήποτε σε αυτό έχει συμβάλει η γεωμετρική αύξηση του αριθμού των αρχιτεκτόνων που αποφοιτούν από τα δικά μας, και τελευταία, από ξένα πανεπιστήμια — αλλά ίσως ακόμα περισσότερο η γενική διαπίστωση ότι «αρχιτεκτονική» σημαίνει κάτι παραπάνω από «σχεδιασμός» και «τέχνη». Με άλλα λόγια, τα προβλήματα της αρχιτεκτονικής είναι προβλήματα της ίδιας της κοινωνίας που τη γεν-

νάει, οπότε ξαναγυρίζουμε στη σχέση τέχνης — έστω εφαρμοσμένης όπως είναι η αρχιτεκτονική — και κοινωνίας. Για την αρχιτεκτονική αυτό σημαίνει τη συνειδητοποίηση μίας χρεοκοπίας, ότι δηλαδή δεν αρκεί η αρχιτεκτονική να είναι «σωστή» ή «αληθινή», όπως πίστευαν οι «επαναστάτες» αρχιτέκτονες του 1920 — 30, για να διορθωθεί ο κόσμος. Αυτό διαπιστώθηκε ακόμα πιο δραματικά στη σύγχρονη Ελλάδα, όπου μεταπολεμικά συντελέστηκαν κοσμογονικές αλλαγές. Στην περίπτωση αυτή οι αρχιτέκτονες, αν δεν πρωτοστάτησαν, τουλάχιστο επωφεληθήκαν από τα πράγματα, συμβάλλοντας στον βίσιμο του φυσικού και του ανθρώπινου περιβάλλοντος.

Αρα το να ασχολείται κανείς με την αρχιτεκτονική σαν καθαυτό τέχνη, μόνο εκκεντρισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί. Εκτός αν ο μελετητής εκείνος είχε ερωτικό δεσμό με την αρχιτεκτονική. Στο πάθος όλα συγχωρούνται — και αυτό ακριβώς συμβαίνει με τον Α. Αντωνιάδη. Γιατί εκείνο που τελικά μας προσφέρει δεν είναι ούτε «ιστορία» ούτε «χρονικό», ούτε καν μία κάποια «εξ αποστάσεως θεώρηση» — όσο και αν ο ίδιος μπορεί να πιστεύει κάτι τέτοιο. Με τρόπο που θυμίζει κάπως την κάθοδο του Ψυχάρη στα ελληνικά γραμμάτια, ο Α. έρχεται να παίξει μπουνιές, αδιαφορώντας για τις συνέπειες. Και τα λέει έξω από τα δόντια, πάντα όμως καλοπροαίρετα — ή καλύτερα, σχεδόν πάντα. Γιατί έχει και αυτός άνοιχτους λογαριασμούς στον τόπο του: εδώ σπούδασε, ύστερα έφυγε έξω για μεταπτυχιακά, έγινε καθηγητής στην Αμερική, αλλά πάντα αναζητούσε τρόπο για να γυρίσει πίσω.

Οι λογαριασμοί του Α. στην Ελλάδα σχετίζονται με παλιούς δασκάλους (σ. 109), με εμπειρίες που αποκτήσε συμμετέχοντας σε διαγωνισμούς (σ. 194) ή στο εθνικό αθλήμα του κυνηγιού μίας θέσης (σ. 102). Σπάνια όμως αφήνει την πικρα του να ξεχυθεί (σ. 58). Τις περισσότερες φορές προχωράει πέρα από τις τραυματικές προσωπικές εμπειρίες, προσπαθώντας να κατανοήσει αυτό τον παραλογισμό που λέγεται ελληνική πραγματικότητα ή, αν θέλετε ελληνική αρχιτεκτονική.

Ο Α. οπωσδήποτε δεν εξαντλεί το θέμα — αλλά τουλάχιστο εντοπίζει τις κυριότερες διαστάσεις του προβλήματος. Χτυπώντας εκεί ακριβώς που πονάει, κάνει τη σωστή διάγνωση: ανύπαρκτη ή στην καλύτερη περίπτωση υπανάπτυκτη τεχνολογία, έλλειψη εξειδίκευσης, έλλειψη κατανόησης για την αρχιτεκτονική κληρονομιά του τόπου, σραβή παιδείας (σ. 170 — 9), και το χειρότερο, έλλειψη κριτικής (σ. 109, 179 — 180). Γνώριμο βέβαια φαινόμενο σε όλες τις εκδηλώσεις της νεοελληνικής ζωής, η απουσία της κριτικής στάσης καταντάει ιδιαίτερα τραγική στην περίπτωση της αρχιτεκτονικής. «Οχι ότι τόχα δεν υπάρχει διάλογος κριτική. Υπάρχει κριτικό διάλογο όμως δεν θα δει κανείς πουθενά. Και όσοι κάνουν

Δ. ΠΙΚΙΩΝΗΣ: πλακόστρωση χώρων γύρω από την Ακρόπολη (1951—57). Λεπτομέρεια κάτοψης.

κριτική, αναγκάζονται είτε να μιλούν με γρίφους είτε να προσφέρουν αμφιλεγόμενες απόψεις ώστε να μη θίξουν «πρόσωπα» και πράγματα. Γι' αυτό, οποιαδήποτε παρέμβαση στα κακώς κείμενα της ελληνικής αρχιτεκτονικής θεωρείται τουλάχιστο έλλειψη καλής ανατροφής, με αποτέλεσμα να επικρατεί γενικά μία σύγχυση μέσα στα πλαίσια της οποίας όλα θεωρούνται επιτρεπτά. Έδώ αναφερόμαστε περισσότερο στον καθοδηγητικό ρόλο που μπορεί να παίξει η κριτική — όχι στον περιοριστικό. Γιατί το τελευταίο είδος είναι πολύ διαδεδομένο όπλο στα χέρια των κρατικών φορέων. Σε αυτό άλλωστε οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και η μετριότητα των κυριότερων δημοσίων έργων που εκτελούνται. Στον άηρησκόλητο ρόλο που έπαιξαν — και παίζουν — οι κριτικές επιτροπές σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς αναφέρεται και ο συγγραφέας (σ. 304).

Δεν αρκείται όμως να μας δώσει ο Α. την πρώτη ίσως συστηματική κριτική για τη δυσάρεστη πλευρά των ελληνικών πραγμάτων αν και θα είχε κάθε δικαίωμα να σταθεί εκεί. Καθώς ζει καθημερινά σε ένα άλλο, πιο δημοκρατικό περιβάλλον, λογικό θα ήταν να απογοητευθεί συγκρίνοντας το με την κατάσταση στην Ελλάδα. Άλλωστε δείγματα αυτής της άλλης πραγματικότητας, που ελάχιστα

στοι υποψιάζονται ότι υπάρχει, μας έχει ήδη προσφέρει ο Α. σε προηγούμενες δημοσιεύσεις του. Εκεί έχει αναφερθεί, ανάμεσα σε άλλα και στον τρόπο που λειτουργεί η αρχιτεκτονική παιδεία αλλού, δείχνοντας έτσι τις άπειρες δυνατότητες που υπάρχουν σε αυτό τον τομέα. Πόσες μελαγχολικές διαπιστώσεις μπορούν να γίνουν σε σύγκριση με την κατάσταση στην Ελλάδα. Αλλά, όπως είπαμε, ο Α. πιστεύει στη δύναμη της αρχιτεκτονικής, στην αξία της για το κοινωνικό σύνολο. Γι' αυτό και μπορεί να αισιοδοξεί.

Όπωςδήποτε μία τέτοια αποψη μπορεί να θεωρηθεί ξεπερασμένη και άρεκα ερωτικά σχόλια θα άκουστούν για τον άμετανόητο εκείνο που δεν διατάζει να έρουν στην αρχιτεκτονική σαν κάτι αυθόρμητο. Στην πραγματικότητα, η κρίση της αρχιτεκτονικής προκάλεσε την οριστική ρήξη ανάμεσα σε διάφορες ομάδες που ή κάθε μία δίνει στην αρχιτεκτονική ένα ριζικά διαφορετικό όρισμό. Ο Α. τυχαίνει να ανήκει σε εκείνους που είναι δεκτικοί σε α-αζητήσεις σε συγγενικούς με την αρχιτεκτονική τομείς (κοινωνιολογία, χωροσυχνολογία κλπ) αλλά ξέρουν καλά ότι για να κερδίσει κανείς τη μάχη πρέπει να πολεμήσει μέσα στα ίδια τα οικόπεδα της αρχιτεκτονικής. Γι' αυτό απευθύνεται άμεσα στους ίδιους τους αρχιτέκτονες και τους μιλάει